

Својина и власништво нијесу исто

СЛОБОДАН ВУКИЋЕВИЋ

Филозофски факултет
Никшић

1. Опште релације својине и власништва

Етимолошко разумијевање својине садржи више значења: 1) својина означава нешто што нам је својствено, што посједујемо, што нам припада без наше креативности или ангажованости; 2) својина означава нешто што смо присвојили стваралачким чином или ангажовањем на други начин; 3) својина означава нешто што нам је припало једноставном примјеном друштвених норми. Сва ова значења односе се на нешто *своје*, али их је битно разликовати, како са становишта појединца тако и са становишта друштва. Битно је разликовати оно што нам је својствено (*das ist ihm*), од оног што смо на неки начин присвојили (*sich etwas zu machen*). Имамо оно што нам је *својствено* (по природи) и оно што смо *учинили власнишћом*.

Етимологију својине можемо објаснити на бази епигенетског модела: друштвени феномен који је настајао и мијењао се као последица развоја човјека и друштва. Конституисањем људске заједнице својина је екстрахирана у друштвени феномен у које је сублимирањем природе, рада, друштвених норми и самог чина заједничког живота, створена друштвена природа човјека и његове заједнице, и тиме њихова *генеричка суштина*. Чин заједништва јесте *само-својан-својински реалист* који је основа *власнишћосни* индивидуума и заједнице и њихове динамичности у погледу развоја *људских потреба* и њиховог задовољавања. Из те властитости они стварају *власништво*.

Генеричка суштина човјека и друштва се конкретизује кроз власништво као својинску одређеност. Својинска одређеност се испољава у друштвеној предметности институ-

ционализованог својинског односа и "чистој властитости" индивидуума и разним облицима власништва у друштву (држави). Својина је *ајсџиракџина форма* човјека и друштва која се у неумитном споју *лоџоса и исџорије* конституише у *сџецифичан друшџивени однос* и конкретизује *као власнишџиво индивидуалних и колекџивних субјекаџа*. То је по-вијесно изборени почетак човјека и његове заједнице.

Човјек и његова заједница раскидају непосредну припадност природи тако што почињу производити услове своје егзистенције превладавајући тиме природно дате, затечене услове. То произведено стање постаје њихово власништво. Човјек се из непосредног споја са природом "пресељава" у своју заједницу преко које "осваја" простор и вријеме.

Субјекти произведеног стичу основ за успостављање власти у односу на друге припаднике заједнице, а заједница у односу на друге заједнице. Тако власништво постаје основа *диференцирања* између заједница и унутар заједнице.

У историјском развоју друштва субјект власништва не постаје само непосредни произвођач материјалних и духовних вриједности. Субјект власништва може постати одређено лице, институција, организација и непосредно на основу закона, правним послом, наслеђством, примјеном обичајних, религијских или моралних норми.

По свом вредносно-културном садржају, циљу, интересима и животним потребама које задовољава, те последицама које има за појединца и заједницу, власништво је специфична *друшџивена катџегорија*. Категоријална утемељеност чини власништво *основом деџтерминизма* појединца на једној, и заједнице, на другој страни.

Као сложене друштвене категорије својина и власништво имају више значења.

У економским и правним одређењима својина и власништво се узимају као синоними.

У економском смислу под својином или власнишвом се подразумијева укупност производних односа који су данас под доминантним утицајем техносфере.

Скуп максималних овлашћења која припадају правном лицу у погледу одређених материјалних и духовних врије-

дности, у правном смислу јесте право својине односно власништва као субјективно право (правни институт својине односно власништва).

Социолошки иприсјуи уважава правно-економске елементе, али сматра да цјеловито разумијевање својине и власништва није могуће само на основу њих. И својина и власништво су институционализоване, али и институционализујуће категорије.

Власништво је везано, прије свега, за заштиту *ириваи-них власничких иправа*, а заштита тих права директно је повезана са бригом за *јавни инићерес*. То је *онићолошка двојносћ* власништва на којој се одвија *фундаменћална комбинација лећалносћи и ефикасносћи у цјеловићосћи својинскоћ друићивеноћ односа*. Својина и власништво, очигледно, имају посебности, али и логичку везу кроз циљ стицања, посједовања и управљања добрима. Њихова категоријална одрећеност упућује на неминовне релације глобалног, ендогеног и интегралног, при чему ендогеност има посебан значај са становишта стварања духа предузетништва и мотива постигнућа.

Доба модерности и његове последице са изворима динамизма: рефлексивност, временско-просторно раздвајање и комплементарно искорењивање и поновно укореењивање (Гиденс) чине битно нови контекст за социолошко разумијевање карактера својине и у вези са тим власништва.

Индустријализам снажи тенденције ка систему у којем важнију улогу има информација (апстрактни системи, симболички знаци, експертски системи) него производња материјалних добара. Вријеме и простор су у новом односу, долази до измјештања простора из мјеста, успостављања "безличних односа", трансдржавни феномени све јаче дјелују и добијају све већи значај. Власник и власништво су на таквој удаљености да свако од њих може да слиједи властита правила при чему повјерење и поуздање попримају ново значење. Поготово, ако имамо у виду да модерност, као специфичну последицу, продукује силу и насиље, бруталност, индустријализацију рата, сиву економију као видове *својинскоћ одрећена власниићва*.

Истакнуте карактеристике модерности морамо имати у виду приликом субјекатског и предметног одређења својине и власништва, јер су оне као институционализоване и институционализујуће категорије у непосредној вези са њима.

Социолошко разумијавање својине морамо изводити из логике друштвеног система и дјелатног одношења људи што претпоставља теоријски, институционално-правни и стварносни ниво и имплицира синхронизовану *методу истраживања и метода провере*.

Истовремено, то је основа за пуно разумијевање власништва као посебне друштвене категорије.

2. Посебности својине и власништва

Човјек упоредо са самоконституисањем своје заједнице постаје својинско биће, или генеричко биће. Само као такав може стварати власништво. Човјек из непосредног односа с природом – без заједнице – не може стварати власништво, нити власт било које врсте у односу на било кога Другог, јер ни он није Други у односу на било кога. Процес настајања човјека и његове заједнице ишао је постепено тако да се задовољавање човјекових материјалних и духовних потреба није могло одвијати само на основу логосних компоненти генеричке суштине већ се у овај процес неумитно укључује и историјска компонента у виду постојећих природних и стварајућих друштвених претпоставки, то јест постизаног степена развика човјека и његове заједнице.

Људску жељу за посједовањем не можемо објаснити само биолошким фактором на нивоу егзистенције већ специфичним условима споја људске егзистенције и есенције. Тако се питање природности одређених страсти, жеља, тежњи увијек поставља са становишта генеричке суштине човјека и друштва. Чињеница да је сваки појединац аутоматски власник потребе Другог, а не само своје, не даје довољно основа за поистовјеђивање својинског и власничког односа, односно својине и власништва.

Централни моменати у генези односа својине и власништва јесуе када власнички рад има власничке последице за појединца (радника), јер у том моменту је садржан раскид својине и власништва, или боље рећи, екстрахирање власништва из својине.

У вријеме док је заједница била једина својина њених чланова, а својина заједнице једино њени чланови, и њихов рад је имао само заједничке последице – последице за све чланове. То је био својински однос, уствари друштвени однос посебног карактера још увијек недиференциран и на власнички однос.

Процес екстрахирања власништва из својине транспарентно се може пратити на подручју рада. Шта је својина, а шта власништво, када посматрамо процес рада и његове резултате, у које, социолошки посматрано, убрајамо и његове последице. Битни својински садржаји везани су за чињеницу да радник производи и задовољава потребу и других људи, а не само своју, што је израз генеричке суштине човјека као друштвеног бића. Производ је радников као *Eigenhandel*, јер га је произвео властитом руком (или више њих, свеједно), али власнички садржаји нијесу везани само за радника- непосредног произвођача. Радник често не влада властитим производом, нити на основу њега успоставља власт-владање Другим. Власник постаје онај који влада радниковим производом и на основу њега успоставља власт над Другим, па и над самим радником који је произвео тај исти производ. У читавом овом процесу јасно се издваја институционализовани друштвени однос, као својински однос, у којем радник производи свој производ и који битно детерминише радничко биће и бивствовање, на једној страни, а на другој, битно детерминише претпоставке Другог да постане власник радничког производа. *Ради се о друштвеном односу који у сусрету егзистенције и есенције човјека и његове заједнице јесуе ексклузивно својински однос.*

Разликовање својине и власништва можемо изнијансирати и код оних схватања која сматрају да се власништво може оправдати позивањем на природно право. Лок дока-

зује да радне способности природно припадају појединцу, па је свако власништво оправдано тако што ће се рећи да ”ствар припада ономе тко је помијешао свој рад с њоме” (Лексикон темељних појмова демократије, Загреб, 1990). Али је додао ”уз увјет да има те исте ствари довољно и за друге”. Ствар, по Локовом мишљењу, припада ономе ко је произвео уколико се тиме нико други не спречава да произведе ту исту ствар. Земља припада ономе ко је обрађује уз услов да има довољно квалитетне земље за све који желе да је обрађују. Очигледно ни ово природно-правно становиште не може објаснити својину и власништво без рада, и што је не мање значајно, без односа са другим. И у једном и у другом случају ради се о друштвеном односу ексклузивне садржине.

Генеза својине и власништва убједљиво показује да је, макар са социолошког становишта, недопустиво редуковање својинског односа на власнички, односно својине на власништво. Последице екстрахирања власништва из својине су вишеструке, а нарочито:

- истински садржај својине се не губи, она остаје у фундаменталним елементима одређивања генеричке суштине човјека и његове заједнице и поред екстрахирања власништва;
- власништво као средство замјене, односно конкретизације, преузима само неке функције својине;
- у својој конкретности, власништво има специфичне последице за појединца и друштво у односу на оне које има својина;
- екстрахирањем власништва из својине јавља се и колектив као сурогат заједнице.

Власништво конкретизује субјект (појединца, групу, институцију) и предмет власништва на бази институционализованог својинаког односа у одређеном друштву. Унутар својинског контекста регулише се питање власништва, издвојено од својине, али, наравно, повезано с њом и у међудејству. *Овдје се дијелом разрешава унутрашња најџосџ својине, најџосџ измешу универзалноџ и џарџикуларноџ, џри чему се не ”губи” ни својина ни власништво, ниџи се*

може њојавији власништво као њакав сурогај својине, њо јест категорија "која ће у њојуносји замијенији својину" (Вукићевић, 1998, 73-4).

Држава се, на примјер, јавља као институција која штити власништво, али и као власник. Као институција која штити власништво, држава треба да буде једнака према свим власницима, а као власник треба да буде у истој позицији као сви други власници. У првом случају можемо рећи да држава извршава *функцију својине*, институционализовану у друштвеном односу који произилази из самог бића човјека и његове заједнице, њихове генеричке суштине, што у ствари можемо означити као нужну претпоставку власништва. Тако државни службеник: милиционар, министар има право да врши одређену службу, али то не значи да је власник и да из тога проистичу власничке последице и власничка права у односу на ту службу.

У овом контексту можемо објаснити чињеницу да власништво може постојати и без власника: власништво за биће које није још зачето; власништво неког бића које је постојало, али више не постоји; власништво социјално незбринутих лица или породица и тако даље. Држава се овдје јавља као институција која обезбеђује и штити власништво са становишта својинског бића човјека и његове заједнице.

Претварањем у власништво претпоставки својине (природе, непроизведених елемената, заједнице и др.) неминовно доводимо у питање њихову изворну природу, што у прагматичкој, бирократизованој, отуђеној и вјештачкој друштвеној стварности чинимо забрињавајуће често. Редуцирањем природе (непроизведене) на власништво третирамо је као да је произведена радним-стваралачким чином неког посебног власника, а заједницу оваквим редуцирањем претварамо у колектив и његове садржаје који добијају карактер власништва, то јест власти појединих субјеката у односу на друге.

Укујна расјрава о односу својине и власништва њоказује да је човјек као својинско биће шири њојам од човјека као власника. Кад узмемо у обзир и вредносну композицију човјековог бића, још убједљивије можемо конста-

шовајини: категоријална одређеност човјека у својинском смислу квалитативно се разликује од категоријалне одређености човјека у власничком смислу.

Исто важи за човјекову заједницу, односно друштво. Својина и власништво су комплементарне категорије. У њима се кристализује друштвени однос у вези са задовољавањем материјалних и духовних потреба који се у сваком друштву институционализира на нивоу својине и на нивоу власништва. Својина је израз човјекове перманентне удружености, а власништво перманентне индивидуалности (не-раздружености). Својина институционализира што можемо имати и начин на који можемо стећи материјална и духовна добра. Власништво институционализира материјална и духовна добра која имамо и начин посједовања, коришћења и располагања овим добрима. Основе и последице својине и власништва су специфичне у свим елементима "онтолошке сигурности" – очувања идентитета и стабилности материјалног и друштвеног окружења дјеловања. На овој релацији можемо социолошки тумачити корелацију својине и власништва и развоја човјека и друштва (Вукићевић, 2002, 134).

3. Својина

Својина настаје, развија се и мијења у повијесном настајању и бивствовању човјека и његове заједнице, односно друштва.

Природна средина на којој заједница у процесу свог настајања обитава, осјећа се као својина заједнице само зато што је то обитавање *заједничко*.

Чин заједништва који настаје сублимирањем разних елемената има посебан реалитет који производи својину, односно својинске односе, како са становишта појединца тако и са становишта заједнице. Чин заједништва јесте својина, реалан друштвени однос задовољавања потреба, а заједница претпоставка и конституитивни моменат својине.

Формирање човјекове генеришке суштине везано је за остваривање својинског односа са природом – посредно, преко заједнице. То је човјеков повијесно изборени поче-

так. Заједница као својина детерминише човјеков индивидуалитет и њега самог као човјека. У почетку, човјек- појединац не представља цјеловит индивидуум, јер још није раздружен од заједнице, или, у заједници. Индивидуум постаје тек кад постигне своју аутономију у оквиру заједнице, у виду чисте властитости. Индивидуум тада постиже своју свеопштост, нераздружени тоталитет свога бића и бивствовања. *Ова њросесуалност је искључива моћност својинског односа као генеричког односа.* Тиме је својински однос генеричка основа социолошке онтологије и онтике, а конкретизује се у свакој заједници односно друштву, институционализацијом друштвеног односа присвајања, посједовања, коришћења и располагања добрима материјалне и духовне природе.

Заједница у почетку, такође, нема ништа своје осим свог припадника, то јест члана заједнице. Тако и заједница постаје ексклузивна својина тек одвајањем човјека од ексклузивне припадности природи.

У дијалектици својинског односа појединца и заједнице, у генези њиховог повијесно избореног почетка, развијао се двоструки квалитет тог друштвеног односа: 1) својински индивидуалитет путем заједнице и 2) искључива припадност заједнице појединцу који јој припада. Из тог квалитета развијају се сви даљи елементи субјакатског и предметног одређења својине, њених облика и сурогата до власништва као чисте властитости.

У истом процесу налазимо и повијесно изборени почетак заједнице који производи њену генеричност у виду друштвене природе. Развој цивилизација није могао измијенити основу овог односа. Само су се мијењали поједини елементи, њихов карактер и модус споја логоса и историје. Модернизам и постмодернизам су само специфични спој логоса и историје.

Својина њраје као израз човјекове њприроде и њприроде њежове заједнице, а институционализује се на нивоу сваке конкретне заједнице као друштвени однос њосједовања, њприсвајања, њрасполагања и коришћења, односно задовољавања њопотреба материјалне и духовне њприроде.

Својина не остаје тако на универзалној равни генеричке суштине човјека и његове заједнице, већ је сасвим конкретизован вид друштвених односа у вези са потребама људи у кократној зајадници. Свака заједница, односно конкретно друштво, институционализира односе својине, и наравно, у њима се не могу избјећи напетости које произилазе из споја логоса и историје одређене заједнице и њних чланова, прецизније речено: напетости између логике својине и друштвене стварности. Институционализовани односи својине преваходно су везани за цјелину једне заједнице, односно друштва, и као такви, они представљају оквир за институционализацију односа власништва.

Управо, имајући у виду појам човјека и заједнице као својинских (самосвојних, самосмисаоних, саморазложних) бића, треба имати у виду да ниједан ”систем није регулисан са гледишта интереса света у целини, и аспирација те целине, а још мање ни једна људска постојбина” (Перу, 1986, 164) Али, ову својинску одређеност прати и то да ”људска постојбина не настаје и нема изгледа да настане сама од себе” (Перу, 1986, 164). Значи, својинска одређеност, или, самоодређеност, самосмисаоност, саморазложност у погледу друштвеног односа посједовања, присвајања, располагања и коришћења материјалних и духовних добара прати и однос са Другим, односно према Другом.

Институционализовани својински однос као општи друштвени однос који детерминише друштвене везе у одређеној заједници, односно друштву, на нивоу принципа задовољавања потреба материјалне и духовне природе, власнички се конкретизује, како у оквиру заједнице, тако и у односима према другим заједницама и субјектима ван одређене заједнице.

У чистој власности потреби материјалне и духовне природе постојају власности пре, али их је могуће задовољавати у заједници и са Другим. Тај однос задовољавања је својински однос генеричког карактера јер се јавља ексклузивно као друштвени однос. Према томе, својински однос је у суштини природни однос – однос који испољава људску природу, то јест људски род као посебну врсту,

као појаву *sui generis*. Својински однос се институционализира на нивоу друштва као правни институти својине. Својину можемо идентификовати као институционализовану схему циљева и односа у једном друштву у вези са задовољавањем потреба материјалне и духовне природе, у њој су садржане генеричке валенције човјека и његове заједнице, онтолошки утемељене у људској природи и природи заједнице да преко друштвених норми задовољавају материјалне и духовне потребе.

4. Власништво

Човјек и његова заједница у својинској одређености само су предуслови друштвене производње, док је власништво везано за произведене услове те производње. Рад је не само основни фактор власничке производње, већ он постаје нови фактор интеграције у заједницу са вишеструким последицама како за појединца тако и за заједницу.

На бази сопствене производње у заједници се одвија процес диференцијације на посебне колективе и међу члановима колектива. Колектив и поједини чланови колектива производе своје услове и постају власници на бази сопствене производње, остварују односе посједовања, коришћења и располагања добрима материјалне и духовне природе којима задовољавају своје потребе.

Власништво је такође друштвени однос, али различит од својинског друштвеног односа, по садржају и по последицама за појединца и за заједницу. Власнички однос продукује диференцијацију конкретних субјеката у заједници и између заједница, прије свега на основу рада. Истина, основ власништва није само рад. Субјект власништва у погледу посједовања, присвајања, располагања и коришћења може постати неко и на основу наследства, примјене права или друштвених норми било које врсте, насиљем или злоупотребом и тако даље, али све су ово секундарни или изведени основи у односу на рад и последице које је произвео властити рад. Наравно, то не умањује социолошка интересовања за ове основе власништва: како је дошло до успо-

стављања права власништва по овим основама; какве последице све то има за одређене појединце, групе, категорије становништва; организације, друштво и његов прогрес у цјелини.

Низ последица на овим основама иде даље, тако да се читав сплет својинских или генеричких садржаја човјека и његове заједнице претвара у власничке, то јест редукује на власничке, односно на монополизовану власт. Заједница у тој ситуацији није заједничка, јер није једнако претпоставка и конституитивни елеменат задовољавања потреба свих њених чланова. Није, дакле, ексклузивно у функцији општег добра и на том принципу у функцији остваривања посебних интереса путем власништва.

У контексту ових односа и процеса можемо разумијевати процес диференцирања својине и власништва. Није овдје могуће успоставити једносмјерну линију. И ако је својина као генеричка суштина човјека и његове заједнице, односно друштва, неизоставна претпоставка диференцирања власништва, није основано једноставно утврдити да је својина настала прије власништва. Наравно, још мање је основано утврдити да је процес ишао од простијег ка сложењем, то јест од власништва ка својини. Најреалније је овај процес означити као процес истовремености.

Овдје треба истаћи последице као посебно значајан моменат, нарочито са социолошког становишта, за цјеловито тумачење друштвених феномена, сублимирања страсти и интереса, поготово када су у питању тако кардиналне друштвене категорије као што су својина и власништво. Последице које производе својина и власништво у односу на појединца, групу, институцију, друштво у цјелини значајан су моменат на основу којих их разликујемо међусобно и од других друштвених односа.

По свом вредносно-културном садржају, циљу, интересима и животињим потребама које задовољава, ње последицама које има за појединца и заједницу, власништво је специфична друштвена категорија чија је валидносно бијно детерминисана својинском схемом сваке конкретне заједнице, односно друштва. Тако се власништво: при-

вајно, државно или било које друго на различити начини ефектуира у различитим друштвима и представља чисти власништво и њихову власност у посједовању, присвајању, коришћењу и располагању предметима власништва и очитује се у институционализованом чину посједовања, присвајања, располагања и коришћења добара материјалне и духовне природе конкретних субјеката у једном друштву. Власништво представља посебну друштвену предметност – специфичан друштвени однос којим се регулише стицање, посједовање, располагање и коришћење материјалних и духовних вредности.

5. Актуелност релације својина-власништво у постсоцијалистичкој трансформацији друштва

На релацији Великог Дјела Природе и Великог Дјела Човјека сусрећу се страсти и интереси при чему се не смије губити из вида изворност ни једног ни другог. Овај вјечити закон Природе и Човјека и његове Заједнице не може избјећи ни трансформација постсоцијалистичких друштава. Његово дјеловање морамо имати у виду код конституисања свих институција друштва, прије свега код конституисања институција својине и власништва. Специфичност институција својине и власништва подразумијева, наравно, и њихову повезаност.

Позната је хипотеза да капитализам "активира неке доброћудне људске склоности на рачун злоћудних" те да му припада захвалност за савладавање насилне страсти помоћу невиног интереса за сакупљање богатства (Хиршман, 1999,10). Позитивна улога интереса у појединим теоријама јаче је наглашена и шире образложена. Поред сакупљања богатства интереси играју важну улогу у алокацији ресурса на основу информатичке економије, у јачању несметаног дјеловања иницијатива, умјесто негативне улоге блокирања страсти. Џејмс Стјуарт хвали интересе као "најефикасније узде против глупости деспотизма". Значи интереси имају пресудну улогу и утицај на карактер политичког система и његове промјене.

На овој основи истиче се прогресивност капитализма који својом логиком покреће неке доброћудне људске склоности на рачун неких злоћудних и потискује, а можда и уклања, разорније и погубније састојке људске природе.

Монтескје истиче да дух трговине (који карактерише капитализам) повлачи за собом дух: *скромнос̄ти, ш̄медљиво-с̄ти, умјеренос̄ти, радинос̄ти, разборит̄ос̄ти, с̄окоја, реда и законит̄ос̄ти*. Стога, док тај дух опстаје, богатства која он производи не ураћају никаквим рђавим последицама (према: Хиршман, 1999, 91). Монтескје упозорава да се демократија може одржати само ако богатство није преобилно и сувише неједнако расподијељено. Очигледно, без последица које одређени елементи бивствовања производе за човјека и друштво, не можемо разумијевати и објашњавати цјелину појединих друштвених феномена. И зато треба истаћи луцидно Монтескјеово упозорење: "А какве ли тек среће за људе да се нађу у положају да, кад их страсти наведу на помисао да буду зли, они ипак нађу интерес да добро поступају" (у Хиршман, 1999, 93).

Смитова теза да се материјално благостање читавог друштва унапређује онда када је свакоме допуштено да слиједи властити приватни интерес је редуковање човјековог бића у два смисла: 1) човјек се редукује на *homo privatus*-а који запоставља јавни интерес, а тиме "заборавља" на своје друштвено биће; 2) сва креативност и смисаоност човјека се редукује на приватни интерес везан за материјално благостање. Ово редуковање онемогућава разумијевање друштвене условљености формирања приватног интереса и уопште фактора глобалног, ендогеног и интегралног развоја одређеног друштва.

Интерес је коришћен у широком значењу, не само богатства, него и моћи и утицаја. Међутим то ипак прате процеси који сужавају значење интереса на тежњу за материјалним-економским добрима.

У Француској, слично као у Енглеској, идеја интереса добија израз дисциплинованог разумијевања оног што треба предузети да би се увећала нечија моћ, утицај и богатство.

Имајући у виду широко значење појма ”интерес”, Хел-вечијус је у 18. вијеку, упркос својој занесености страстима, прогласио: ”Као што физичким свијетом владају закони кретања, тако моралним универзумом владају закони интереса” (Хиршман, 1999, 65). Међутим, када се значење појма интерес сузило на материјалну корист, идеја да ”интерес влада свијетом била је осуђена да изгуби добар дио своје привлачности”. Напротив, користи се у негативном контексту ”да свијетом не влада ништа осим интерес” (Хиршман, 1999, 69).

Ова социолошка чињеница јесте битна претпоставка за превладавање ограничености ”чисте економије” или ”вулгарног материјализма” које се, прије или касније, испољавају не само на друштвено-хуманистичком плану, него и у сфери економске ефикасности.

Хиршман, ипак, показује да то не смета да се идентификују одређене предности свијета којим владају интереси. А те су предности: *предвидљивост* и *постојаност*. Управо, највеће предности из предвидљивости људског понашања које се темељи на интересу, проистичу када се овај појам користи у вези са економским дјеловањем појединаца. Тиме се открива реална основа за друштвени поредак који би био способан за живот. ”Ако сте у стању да процијените шта би могло да представља интерес неког човјека у било ком подухвату, тада са сигурношћу можете да закључите, ако је тај човјек промишљен, како да га дочекате, односно да процијените његове намјере” (Хиршман, 1999, 70). Овдје слиједи једно сериозно упозорење, да и под сасвим нереалном претпоставком, да људи у потпуности дају предност јавном интересу и запоставе властите интересе, њима се не би могло владати. ”Сваком би се интерес његове земље могао показивати у другачијем свијетлу и многи би могли дјеловати на штету тог интереса покушавајући да раде у његову корист” (Хиршман, 1999, 71).

За нас је веома интересантно и актуелно питање како се у Моделу (Моделима) трансформације постсоцијалистичког друштва дефинише јавни, а како приватни интерес? Каква је, и да ли је, настала трансформација интереса: 1) од оног

какав је значај и значење овај појам имао у социјализму; 2) у онај какав одговара Новом друштву; 3) да ли су својина и власништво у Моделу трансформације постављени на институционалној и институционализујућој форми каква одговара Новом друштву?

За социолошке одговоре на ова питања битно је констатовати да је појам "интерес" више одређиван по значају и значењу које су му људи придавали у појединим временима него по његовом стварном садржају (Вукићевић, 2002, 126-7). Због тога је, можда, најзначајније питање: Шта људе усмјерава на друштвеност и какву улогу у томе играју страсти, а какву интереси? Логично је претпоставити да то могу учинити одређене околности, односно карактер одређеног друштвеног система.

Ово питање је веома актуелно и за процес трансформације постсоцијалистичких друштава. Шта је у Моделу (Моделима) трансформације – посебно својине и власништва – постављено да људе усмјерава у правцу себичности, а шта у смјеру друштвености? Какав је однос у овом процесу успостављен између страсти и интереса? Шта се у овом смислу дешавало са средствима социјалистичке (државне, друштвене) својине у процесу трансформације (средства предузећа, природни ресурси, пословни простор и друго)? Шта се десило "глупостима деспотизма" из времена социјализма: да ли су нестале или и даље опстају у истом или измијењеном виду? У каквом су односу Политика и Економија?

Уосталом, о модерном друштву као заједници грађана, на какво претендују постсоцијалистичка друштва, не може бити говора уколико се не уважава реалитет посебно јавног, а посебно приватног интереса. Уз то треба имати у виду да се процес преображаја страсти мора одвијати као друштвени процес који детерминише есенцијалност друштва (Вукићевић, 2002, 127). Једино у том контексту страсти могу попримити благотворност, што не значи да губе своју природност, али добијају околности противтежње, тако да се релативно нешкодљиве страсти могу искористити као противтежа групи опасних и разорних. Битно је

имати у виду да се страсти не могу искључити, нити да се могу регулисати само репресијом и присилом.

Какву есенцијалност производи трансформација постсоцијалистичких друштава у погледу благотворности страсти? Ово питање треба размотрити посебно са становишта својине као општег друштвеног односа присвајања, посједовања и расподјеле материјалних и духовних вриједности, а посебно са становишта власништва који се односи на чисту властитост конкретних субјеката и њихову власт у располагању предметима власништва. Да ли Модели трансформације постсоцијалистичких земаља усмјеравају страсти у негативном смјеру од оног који је благотворан за друштво и човјека? Да ли ови Модели уопште поклањају пажњу овим питањима?

Општа актуелност ових поставки је неспорна, јер у читавом свијету имамо ужасне последице дјеловања ниских страсти. Проблем се даље компликује сазнањем да се ни разум не смије апсолутизовати нити запоставити дијалектика релације: "страст деструктивна, а разум недјелотворан".

Хиршман истиче да се нада у превазилажење недостатака обје ове категорије – страсти и разума – полаже у категорију интереса преко које се страст самољубља уздиже и обуздава разумом, а разуму се даје смјер и снага том страшћу. Резултирајући хибридни облик људског дјеловања прихвата се као ослобођен од деструктивности страсти и од недјелотворности разума.

Да ли се у Моделу (моделима) трансформације постсоцијалистичких друштава интерес поставља тако да води отклањању деструктивности страсти и недјелотворности разума? Какво значење и значај за човјека и друштво добија интерес у Моделу постсоцијалистичких друштава? Какво значење и значај, те смисао добија интерес у овим друштвима у склопу "нормативне чињенице", то јест у склопу понашања појединаца, институција и организација у вези са заснивањем, функционисањем и промјенама модела трансформације?

Посебно значајно питање, при том, је у каквој су корелацији својина, власништво и развој ових друштава. Каква

је створена могућност функционисања радне способности, креативних снага уопште, у процесу трансформације у односу на социјализам? Каква је судбина задесила раднике: шта се збило са радницима из материјалне производња, а шта са упосленима из других сектора? Гдје се ко нашао са становишта својине, а гдје са становишта власништва?

Ако трансформацију постсоцијалистичких друштава схватимо као својеврстан развој ових друштава, онда тај развој треба посматрати као "димензију друштва у самом његовом бићу, као истинску авантуру у којој се ангажује једно друштво апелујући на све своје самокреативне способности" (Перу, 1986, 1). То значи да у социолошком објашњењу и разумијевању трансформације постсоцијалистичких друштава треба поћи од "Идеалног типа" трансформације који се базира на питању могућности функционисања самокреативних снага ових друштава, наравно са задатком откривања узрока одступања од "Идеалног типа". Није у питању само испољавање самокреативних снага у смислу економске ефикасности, већ и активизма у једном друштву уопште. И то диференциран приступ: у какав активизам појединце, колективе, институције и организације усмјерава својина, а у какав власништво. (Вукићевић, 2002). Једноставно, у процесу трансформације постсоцијалистичких друштава битно је издвојити ток промјена својинског односа од тока промјена које карактерише домен власништва.

Напријед су изложена значајна теоријска сазнања релевантна како за ваљано моделовање трансформације постсоцијалистичких друштава тако и за благовремену примјену у пракси.

У свим фазама трансформације морамо имати у виду интересе на два нивоа: 1) јавни интерес (опште добро); 2) приватни интерес. И један и други морају бити конкретизовани од микро до глобалног нивоа друштва, при чему, поред специфичности и неподударности јавног и приватног интереса, морају постојати и изоморфне линије које их повезују.

Према томе, социолошки и друштвено, веома је битно егзактно идентификовати шта је у процесу трансформације

било са: 1) предвиђањем интереса; 2) постојаношћу интереса; 3) шта је са јавним интересом; 4) шта је са приватним интересом; 5) колико су наметнути интереси нове елите; 6) како је са становишта интереса постављен ”друштвени поредак” трансформације; 7) у каквој су корелацији интереси и предузетништво и мотив постигнућа; 8) да ли се приватни интерес може идентификовати, или боље рећи, редуковати на значење које му придају појединци или поједини слојеви становништва.

Централно истражање трансформације постсоцијалистичких друштва јесте конституисање својинске структуре и њој одговарајуће институционалне и политичке надградње која ће експрахирајући конкретну власничку структуру са иманентном предузетничком иницијативом и мотивом постигнућа свих њених носилаца. То је оно што је социјалистичка командно-планска организација начина производње друштвеног живота нересурсно била.

При том се има у виду да су својина и власништво институционализујуће, а не само институционализоване категорије. То значи да су сви њихови битни садржаји претпоставке, рад, одређени облик заједнице институционално дефинисани, али и то да институције својине и власништва имају снажно повратно дејство на све субјекте друштвене збиле.

Повратни утицај својинско-власничке структуре има нарочити значај у периодима какав је постсоцијалистички период трансформације друштва и конституисање нових институција.

Литература

1. Антонић, Слободан (2000) *Друштвени склопови, политички дјелаци, демократски поредак* (у *Лазих, Рачи ход*), Београд, Филип Вишњић
2. Арадаренко, Михаил (2000) *Економска стварност Србије* (у *Лазих, Рачи ход*) Београд, Филип Вишњић

3. Гамс, Андрија (1987) *Својина*, Београд, Центар за филозофију и друштвену теорију
4. Гиденс, Ентони (1998) *Последице модерности*, Београд, Филип Вишњић
5. Фром, Ерих (1998) *Имајти и бијти*, Београд, АЛФА
6. Хиршман, Алберт (1999) *Свјерасити и интереси*, Београд, Филип Вишњић
7. Лазић, Младен, пр. (2000) *Рачји ход*, Београд, Филип Вишњић
8. Перу, Франсоа (1986) *За филозофију новој развоја*, Нови Сад, Матица српска
9. Шнапер, Доминик (1996) *Заједница грађана*, Нови Сад-Сремски Карловци, Издавачка књижарница Зорана Стојановића
10. Вукићевић, Слободан (1990) *Ното privatus*, Београд, Научна књига
11. Вукићевић, Слободан (1998) *Симулирање промјене*, Подгорица, Универзитет Црне Горе
12. Вукићевић, Слободан (2002) *Транзиција, својина, власништво*, Београд, Институт друштвених наука (Зборник: *Транзиција и институције*)